ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-8-96-21>

УДК 343.98

Кулик Я.О.

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню сучасних тенденцій розвитку вітчизняної криміналістики. Проведено огляд останніх наукових досліджень з проблем криміналістики в Україні. Розглянуто основні підходи в літературі до засад розвитку теорії, методології та практики криміналістики. Визначено основні детермінанти розвитку криміналістики за останні роки: зростання ролі інформаційних технологій у житті суспільства та зростання обсягу злочинів, пов'язаних із їх використанням; погіршення криміногенної ситуації у зв'язку із збройним конфліктом на Сході та анексією АР Крим; вплив пандемії вірусу COVID-19. Визначено та охарактеризовано основні тенденції розвитку криміналістики у зв'язку із впливом вищезгаданих факторів: поглиблення міждисциплінарної інтеграції криміналістики; впровадження інноваційних інформаційних та технологічних продуктів у криміналістичну діяльність; поглиблення співпраці з міжнародними криміналістичними організаціями.

Ключові слова: криміналістика, криміналістичні дослідження, розвиток криміналістики, міждисциплінарна інтеграція криміналістики, правоохоронна діяльність.

Kulyk Yana

Kharkiv Scientific Research Forensic Center
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL SCIENCE IN UKRAINE

Summary. The article is devoted to the study of current trends in the national criminology. The aim of the article is a comparative analysis of debatable problems of modern criminology, characteristics of new criminogenic factors and their impact on the theory and methods of forensic research, characteristics of the main trends in forensics. For this purpose werestudied the latest scientific researches on the problems of criminology in Ukraine. Also were considered the main approaches in the literature to the principles of development of the theory, methodology and practice of criminology. Were identified the main determinants of the development of criminology in recent years: the growing role of information technology in society and increase in the number of crimes, committed using these technologies; deterioration of the criminogenic situation in connection with the armed conflict in eastern Ukraine and the annexation of the Autonomous Republic of Crimea; the impact of the COVID-19 virus pandemic. Were identified and characterized the main trends in the development of criminology in connection with the influence of the above factors: deepening of interdisciplinary integration of criminology; introduction of innovative information and technological products in forensic practice; deepening cooperation with international forensic organizations. The results of the study allow us to conclude that the trends in the development of criminology have both scientific-theoretical and practical background. The development of theory and methodology is dictated by the need for interdisciplinary integration of criminology with computer science, cybernetics, information analytics; deepening criminological research in the field of international economics and comparative law research in international law, etc. Development of methodology – is based on forensic research of new types of crimes, crimes committed with the use of information and computer technology, illegal criminal activity of international organized crime. Prospects for further research are in the development of the legal basis for the use of innovative information and technological tools of forensic research.

Keywords: criminology, forensic research, development of criminology, interdisciplinary integration of criminology, law enforcement.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної криміналістики в Україні вже тривалий час є об'єктом активних дискусій у наукових колах. До числа факторів, які роблять зміни у теорії та практиці криміналістичних досліджень невідворотними слід віднести вплив науково-технічного прогресу, запит практики на поглиблення міждисциплінарного зв'язку криміналістики з іншими науками, підвищення ролі інформаційних технологій у житті суспільства та ін. У двадцятирічній ретроспективі сумарний вплив цих чинників не лише змінив способи реалізації прав громадян у суспільних відносинах, але й певним чином сприяв удосконаленню методів вчинення правопорушень; забезпечивши криміналістичну

діяльність новими потужними інструментами – поставив перед галуззю нові виклики, зумовлені розвитком засобів протиправної діяльності. Вище згадані чинники не є вичерпними, окрім них діють інші та продовжують з'являтися нові. Складністю та багатоаспектністю проблематики удосконалення криміналістичної діяльності зумовлено необхідність в узагальненні накопиченого матеріалу та визначенні сучасних тенденцій розвитку криміналістики в Україні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку вітчизняної криміналістики є різнобічно дослідженими у наукових працях. Так, основними напрямками вивчення є питання теорії та термінології (Л. Гапонова, В. Коно-

валова, О. Линник), поглиблення міждисциплінарної інтеграції криміналістики та інших наук (М. Даньшин, В. Журавель, М. Панов), підходи до переоцінки теоретичних основ сучасної криміналістики, сформованих у радянський період розвитку (Р. Степанюк, С. Лапта), питання методології криміналістичних досліджень (В. Коновалова, В. Шевчук, О. Булулуков) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне внеску попередників відзначимо, що подальших досліджень у галузі криміналістики потребують нові криміногенні фактори, а також злочини, вчинені із застосуванням сучасних технічних засобів.

Метою статті є порівняльний аналіз дискусійних проблем сучасної криміналістики, характеристика нових криміногенних факторів та їх впливу на теорію та методи криміналістичних досліджень, характеристика основних тенденцій розвитку криміналістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна криміналістика в Україні зіткнулася із багатьма проблемами практичного та теоретичного характеру. В останніх дослідженнях по різному розкриваються фактичні передумови розв'язання цих проблем. Так, на думку В.М. Шевчука, широкий спектр теоретико-методологічних проблем криміналістики, які виникають на ґрунті відставання традиційних методичних підходів від сучасних способів вчинення злочинів потребують формування нової ідеології криміналістики, яка «...повинна бути спрямована на збереження і подальший позитивний розвиток криміналістики як юридичної науки спеціального, прикладного характеру, виконання нею важливих функцій з забезпечення практики сучасними знаннями, засобами, методами і рекомендаціями, що підвищують ефективність діяльності органів правопорядку у протидії кримінальним проявам та викликам сучасності». На думку вченого, розв'язання теоретичних протиріч між оновленими та традиційними поглядами на криміналістичну науку на користь бездумного запозичення іноземного досвіду несе ризики «...руйнування базисних положень криміналістики...», «...появи безлічі суб'єктивно і абстрактно сформульованих суджень ... втрати довіри слідчої практики до криміналістичної науки...» [6, с. 243].

Ефективність адаптації криміналістики до сучасних викликів В. Лукашевич вбачає у посиленні впливу міждисциплінарних інтеграційних процесів: через розширення бази її наукової методології; використання так званих «міжнаукових інтеграторів» і формування на їх основі окремих інтегративних криміналістичних теорій, у межах яких і мають розроблятися дієві практичні рекомендації [3, с. 31; 6, с. 236].

Схожого погляду дотримується В.Ю. Шепітько, розглядаючи перспективи розвитку криміналістики у світлі розмежування: питань теорії та проблематики правозастосовної практики [8, с. 150]. Розкриваючи міждисциплінарний характер криміналістики вчений зазначає, що внаслідок накопичення наукового знання засоби прийому і методи криміналістики не лише успішно використовуються в інших видах правоохоронної діяльності, але й дозволяють встановлювати факти, що лежать поза кримінально-пра-

вовими явищами (у цивільному, господарському, адміністративному процесі). При цьому, криміналістика залишається наукою про закономірності злочинної діяльності та її фіксацію в джерелах інформації. У свою чергу, ці знання стають основою «...засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів» [8, с. 144], «...тим самим, допомагаючи у вирішенні головного завдання, що стоїть перед органами правопорядку» [7, с. 144].

Характеризуючи підходи до розвитку теорії, методології та практики криміналістики В. Юсупов звертається до її соціальної функції – сприяння правоохоронним органами у протидії злочинності. На думку дослідника, реалізація цієї функції у конкретних завданнях криміналістики здійснюється через «...повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення та супровід розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм, їх судового розгляду» [9, с. 163]. Виходячи з цього твердження дослідник вбачає розвиток криміналістики у таких найважливіших напрямках: криміналістичної теорії, техніки, тактики та криміналістичної методики [9, с. 163–166].

Вищенаведене дає підстави констатувати, що розвиток криміналістики, в першу чергу, зумовлюється потребами правоохоронної діяльності і у загальному розумінні полягає у постійному удосконаленні методології та інструментарію криміналістичних досліджень. Загальними орієнтирами розвитку практики криміналістики є суспільний запит на вивчення нових видів злочинів, злочинів із використанням інформаційних технологій, злочинів міжнародних угруповань тощо.

Завдяки загальному поширенню інформаційних технологій, комп'ютерні мережі утворили специфічну сферу суспільних відносин. Поруч із позитивними наслідками, комп'ютерні технології активно використовуються зловмисниками для вчинення «традиційних» злочинів (шпигунство, шахрайство, крадіжка, особиста образа, тощо), а також стали середовищем для виникнення нових видів злочинів (наприклад, навмисного розповсюдження шкідливих програм, кібертероризму, викрадення персональних даних користувачів інтернет-ресурсів, платіжних систем тощо). У країнах ЄС злочини, вчинені із застосуванням інформації та комп'ютерних технологій класифікуються наступним чином:

- злочини, що порушують таємницю приватного життя;
- злочини, пов'язані із розповсюдженням забороненої інформації;
- економічні злочини, несанкційований доступ до інформації та саботаж;
- злочини у сфері інтелектуальної власності [1, с. 5].

Порівняно нещодавно у фокус уваги правоохоронців потрапили злочини, які полягають у використанні каналів інтернет-комунікації для психологічного впливу на користувачів інтернет-ресурсів через поширення недостовірної та маніпулятивної інформації про події, факти, явища, які мають значний суспільний резонанс. За допомогою таких інформаційних впливів мо-

жуть досягатися суспільно-політичні, економічні цілі та ін., які ставлять під загрозу певні аспекти національної безпеки, забезпечення правопорядку, ефективного здійснення правоохоронної діяльності.

Одним із системних чинників погіршення криміногенної ситуації в державі є триваючий на території Луганської та Донецької областей збройних конфлікт, анексія Автономної Республіки Крим. Факт настання цих подій актуалізував потребу в удосконаленні методології криміналістичного дослідження злочинів проти основ національної безпеки України (зокрема, передбачених ст.ст. 109-111, 113-114 Кримінального кодексу України). Наслідком збройної агресії стала активізація організованої злочинної діяльності із контрабанди зброї, наркотичних речовин, інших порушень митного та міграційного законодавства, тощо.

Організована злочинність в Україні дедалі відчутніше інтегрується в систему міжнародної організованої злочинності та поширює свій вплив на найважливіші системи забезпечення економічної безпеки держави: фінансово-кредитну та банківську системи, сферу зовнішньоекономічної діяльності. Основними видами злочинної діяльності є вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання коштів та їх «легалізація» шляхом вкладення у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності, тощо [5, с. 11].

Наведене свідчить про те, що такі системні чинники криміногенної ситуації як збройний конфлікт на Сході України та поглиблення інтегрованості українських злочинних угруповань у міжнародно організовану злочинність посилює потребу в постійному оновленні криміналістичних знань. Методологія криміналістичних досліджень, ресурсне забезпечення та засоби криміналістики повинні ефективно відповідати викликам сьогодення: уміти протистояти злочинності в умовах глобалізації економічних та юридичних зв'язків, посилення корупції у різних сферах державного управління, поширення маніпулятивних інформаційних впливів.

Одним із найвпливовіших факторів практики криміналістичної діяльності є пандемія вірусу COVID-19. Вплив цього чинника є різноспрямованим. У першу чергу, впроваджені протиепідемічні заходи певним чином обмежують діяльність криміналістів із дослідження злочинів.

У другу чергу, змінилися підходи до вчинення майнових злочинів, злочинів у сфері інформації, які також враховують обмеження, впроваджені протиепідемічними заходами на користь злочинців.

У третю чергу, зросла кількість злочинів, пов'язаних із контрабандою виробів медичного призначення та лікарських засобів, їх підробкою, тощо.

Насамкінець слід відмітити зростання побутових злочинів, вчинених унаслідок обмеження пересування громадян (унаслідок виконання місцевими підприємствами-перевізниками протиепідемічних обмежень на перевезення пасажирів), переведення працівників на дистанційну роботу, вимушеного безробіття.

Набули поширення також випадки зараження коронавірусною інфекцією інших осіб, у тому

числі й умисного, та масове розповсюдження недостовірної інформації про наслідки пандемії коронавірусу, що викликає посилення страху та паніки серед населення [7, с. 145–146].

Окреслені вище чинники визначають такі основні тенденції розвитку криміналістики.

По-перше, необхідність протистояти злочинності в умовах інформаційного суспільства, глобалізації легальних та незаконних економічних зв'язків, підвищення логістичної доступності країн світу (зокрема, європейського континенту та Азії) зумовлює зміну змісту і структури криміналістичних знань [7, с. 151]. Міждисциплінарна інтегрованість криміналістики у царині інформаційних технологій зумовлює підвищення вимог до змісту та якості базової підготовки фахівців, зокрема, підвищення компетентності у галузі криміналістичної інформатики та криміналістичної інформації.

Розвиток інформаційних технологій має супроводжуватися розвитком криміналістичної техніки. Як зазначають сучасні дослідники, її перспективними напрямками є впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводу слідчих (розшукових) дій [9, с. 164]. Актуальним є поповнення криміналістичних об'єктів такими новими видами, як фіксація райдужної сітківки ока, відеокон'ютерне розпізнавання людини за зображенням, рентгенограма тулуба, геномні портрети [4, с. 26]. Доцільним є використання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження та відеоконтролю, електронний контроль за пересуванням осіб у просторі та повітрі, ідентифікаційні системи розпізнавання за обличчям, тощо. Відтак, значно має активізуватися робота по застосуванню штучного інтелекту для забезпечення розглядуваних видів діяльності та вирішення практичних завдань [7, с. 151].

По-друге, ситуація з пандемією вірусу COVID-19 та його штамів вказує на необхідність розроблення методичних рекомендацій про проведення слідчих дій в умовах карантину та вірусної (біологічної) загрози. Ці рекомендації можуть стосуватися тактики проведення експертизи, вчинення певних процесуальних дій, проведення криміналістичних досліджень на місці вчинення злочину, участі у слідчих діях інших суб'єктів (свідків, підозрюваних, потерпілих тощо).

По-третє, успішна протидія міжнародній злочинності базується на міжнародній співпраці криміналістичних та експертних установ України з національними криміналістичними установами інших країн та професійними міжнародними об'єднаннями. Так, активно розвивається міжнародне співробітництво для розслідування корупційних правопорушень [2, с. 70]. Іншим прикладом є спільна роботи експертних установ України з Європейською мережею судово-експертних установ.

Така співпраця має позитивний вплив на впровадження у роботу вітчизняної криміналістики інформаційних та технологічних інновацій. Взаємовигідність співпраці також забезпечує-

ся створенням консолідованих ресурсів криміналістичної інформації (інформації про докази) для ефективнішого викриття міжнародних злочинців. Прикладом такої співпраці є діяльність наукових та криміналістичних товариств як Fingerprint Society, International Association for Identification, European Society of Criminology, Polish Forensic Association та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Узагальнення всього вищенаведеного дозволяє констатувати, що тенденції розвитку криміналістики мають як науково-теоретичні, так і практичні передумови. Розвиток теорії та методології продиктовано необхідністю міждисциплінарної інтеграції криміналістики

з комп'ютерними науками, кібернетикою, інформаційною аналітикою, поглибленням кримінологічних досліджень у галузі міжнародної економіки та порівняльно-правових досліджень міжнародного права тощо. Розвиток методології – відбувається на основі криміналістичних досліджень нових видів злочинів, злочинів, вчинених із використанням інформаційних та комп'ютерних технологій, протиправної злочинної діяльності міжнародної організованої злочинності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розвитку правових основи використання інноваційних інформаційних та технологічних засобів криміналістичних досліджень.

Список літератури:

1. Амелін О. Злочини у сфері інформаційних відносин в міжнародно-правових актах. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 1–9.
2. Ахтирська Н.М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження щодо корупційних правопорушень: суб'єкти та повноваження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 34. Т. 3. С. 67–70.
3. Лукашевич В.Г. До поняття криміналістичної методології. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 вересня 2003 р. Харків : Гриф, 2003. С. 29–32.
4. Сокурєнко В.В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., 24 листопада 2017 р. : у 2-х ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 26–28.
5. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2010. 304 с.
6. Шевчук В.М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми законності*. 2019. № 146. С. 234–246.
7. Шевчук В.М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах епідемічних загроз та інформаційних впливів. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів* : матеріали VIII міжнародного круглого столу (Одеса, 5 червня 2020 р). Одеса : Гельветика, 2020. С. 144–152.
8. Шепитько В.Ю. Криміналістика в системі юридических наук и ее роль в глобальном мире. *Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр. : у 2-х т. Харків, 2014. Т. 1. 544 с.
9. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 163–166.

References:

1. Amelin O. (2016) Zlochyyny u sferi informatsiinykh vidnosyn v mizhnarodno-pravovykh aktakh [Crimes in the sphere of information relations in international legal acts]. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, no. 2, pp. 1–9.
2. Akhtyrskaya N.M. (2015) Mizhnarodne spivrobitnytstvo pid chas kryminalnoho provadzhennia shchodo koruptsiinykh pravoporushen: subiekty ta povnovazhennia [International cooperation during criminal proceedings in relations to corruption offenses: subjects and plenary powers]. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, no. 34, vol. 3, pp. 67–70.
3. Lukashevych V.H. (2003) Do poniattia kryminalistychnoi metodolohii [To the concept of forensic methodology]: Proceedings of the *Aktualni problemy kryminalistyky: mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, September 25-26, 2003)*, Kharkiv: Hryf, pp. 29–32.
4. Sokurenko V.V. Suchasni tendentsii rozvytku kryminalnoho protsesu ta kryminalistyky [Modern trends in criminal procedure and criminology]: Proceedings of the *Aktualni pytannia kryminalnoho protsesu, kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: materialy mizhvidom. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, November 24, 2017)*, Kyiv, no. 1, pp. 26–28.
5. Chaplynskyi K.O. (2010) *Taktychne zabezpechennia rozsliduvannia diialnosti zlochyynykh uhrupovan* [Tactical ensure the investigation of criminal gangs]. Dnipropetrovsk: Lira LTD. (in Ukrainian)
6. Shevchuk V.M. (2019) Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku kryminalistyky: aktualni problemy sohodennia [Current status and trends in criminology: actual problems of today]. *Problems of Legality*, vol. 146, pp. 234–246.
7. Shevchuk V.M. (2020) Suchasni problemy kryminalistyky v umovakh epidemichnykh zahroz ta informatsiinykh vplyviv [Modern problems of criminology in the conditions of epidemic threats and information influences]: Proceedings of the *Informatsiine zabezpechennia rozsliduvannia zlochyyniv: VIII mizhnarodnyi kruhlyi stil (Odesa, June 5, 2020)*, Odesa: Helvetyka, pp. 144–152.
8. Shepytko V.Yu. (2014) Kryminalistyka v systeme yurydycheskykh nauk y ee rol v hlobalnom myre [Criminalistics in the system of legal sciences and its role in the global world]. *Criminalistics and forensics: science, study, practice*. Kharkiv: Apostil, vol. 1, pp. 142–153.
9. Yusupov V. (2014) Suchasni napriamy rozvytku kryminalistyky v Ukraini [Modern directions of criminology development in Ukraine]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, no. 3, pp. 163–166.